

Жигаренко І.Є., Завацький Ю.А., Бугайова Н.М., Українець Л.П.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ САМООБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ЇЇ СОЦІАЛЬНУ МОБІЛЬНІСТЬ В ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Феномен самообмеження розглянуто як самостійний соціально-психологічний чинник становлення та розвитку особистості в період ранньої дорослості. Виявлено зв'язок самообмеження з особистісними властивостями, параметрами самоактуалізації, психологічного благополуччя, копінг-стратегіями, екофасилітаційною спрямованістю, механізмами психологічного захисту особистості, що визначає прояви (нормальні, патологічні) самообмеження в період ранньої дорослості. Виокремлено рівні (низький, високий) вираженості тенденції до самообмеження та виявлено соціально-психологічні індикатори (позитивні, негативні) самообмеження особистості в період ранньої дорослості.

Розроблено та доведено ефективність соціально-психологічної програми корекції патологічних проявів самообмеження особистості в період ранньої дорослості, побудованої на основі особистісних змін через позитивні соціально-психологічні індикатори самообмеження і принципів системно-динамічного підходу (єдності та зв'язності, ієрархії, функціональності, розвитку).

Ключові слова: *особистість, самообмеження, рівні самообмеження, соціально-психологічні прояви самообмеження, соціально-психологічні індикатори самообмеження, професійне становлення, соціальна мобільність.*

Постановка проблеми. Демократичні зміни, що відбуваються у суспільстві, потребують від психологічної науки зміщення акценту у вивченні регуляції поведінки, які надходять від зовнішніх, контролюючих інстанцій до з'ясування внутрішніх суб'єктивних закономірностей особистісного й професійного контролю, зокрема схильності особистості до самообмеження [1; 4; 6; 7].

Продуктивна розробка соціально-психологічної концепції особистості як суб'єкта життєдіяльності надає можливості для дослідження психологічних механізмів цілепокладання й увиразнення себе в процесі соціального й професійного становлення, а феномени особистісного вибору, волі й відповідальності, персоналізації, надситуативної активності, стійкості особистості, індивідуалізації стають основою фундаментальних досліджень

психологічної науки в аспекті вивчення самосвідомості особистості та її самообмеження (К. Абульханова-Славська, А. Борисюк, Є. Гейко, І. Данилюк, А. Коваленко, В. Чудновський, Ю. Швалб та ін.) [1; 2; 3; 8].

Разом із тим, сучасні умови пропонують новий ракурс розгляду проблеми взаємодії особистості й світу. Один із напрямів досліджень такої взаємодії полягає у вивченні соціально-психологічних характеристик і закономірностей внутрішнього контролю особистості як суб'єкта життєдіяльності, зокрема в період ранньої дорослості (А. Борисюк, Е. Еріксон, А. Журба, Л. Заграй, Г. Крайг, З. Ковальчук, Л. Пілецька, М. Савчин та ін.) [2; 4; 5; 6; 9].

Особливу актуальність дана тема набуває у зв'язку з тим, що вимоги гуманізації й демократизації суспільства породжують проблему соціально-психологічної готовності до саморозвитку в період ранньої дорослості та потребують більшої внутрішньої впорядкованості й структурованості смислів, цінностей, побудови власних конструктивних образно-понятійних схем, висувають особливі вимоги до системи самообмеження й професійно-значущої поведінки в зазначений період онтогенезу.

Проте, констатовано, що проблема соціально-психологічних особливостей самообмеження особистості в період ранньої дорослості є найменш вивченою частиною загальної проблеми самосвідомості особистості, інтенсивне вивчення якої наразі упрозорюється. Як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології відсутня цілісна концепція системи самообмеження особистості в період ранньої дорослості, немає її чіткого опису на феноменологічному та процесуальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриття передумов розвитку обмеження особистості показало, що перший рівень, на якому виявляється обмеження, – це рівень біологічної організації й фізичної структури оточуючого світу. Другий рівень обмежень – рівень соціальної системи, коли існуючі економічні, соціальні, політичні й культурні процеси та їх внутрішня динаміка встановлюють для особистості певні межі можливості діяти, складають заборонні й обмежувальні умови. На третьому рівні розглядаються обмеження з боку родини, підприємств, добровільних громадських об'єднань тощо. Четвертий рівень обмежень – рівень міжіндивідуальних дій і взаємодій. На п'ятому рівні індивід сам встановлює для себе обмеження, а до фактичних обмежень, що походять із критичного аналізу ситуації, можуть додаватися обмеження, які існують у вигляді його ставлення до себе й своїх здібностей.

Встановлено, що під самообмеженням слід розуміти суб'єктивно-особистісне, добровільне обмеження людиною себе, обмеження, що йде не ззовні, а як внутрішня інтенція свідомості і здійснюване нею на основі особистих переконань і потреб (В. Шкорінов); розглядається як повна або часткова відмова

від деяких об'єктів реальної дійсності або від здійснення будь-яких дій для досягнення певних цілей (Ю. Зенько, О. Столяров, Л. Шеховцова) і пов'язується з такими поняттями, як «самозречення» і «самовідданість» (Р. Грановська), «свобода» (В. Антонов, Д. Леонтьєв). З'ясовано, що самообмеження розглядається й через феномен самодетермінації особистості (Д. Леонтьєв). Крім того, науковці пов'язують феномен самообмеження з усвідомленою саморегуляцією, яке передбачає досягнення «внутрішніх» цілей самореалізації та самовдосконалення своїх суб'єктних і особистісних якостей і зі спрямованістю на зміну свого стану і поведінки (К. Карпінський, В. Моросанова) та суб'єктністю як вищий і інтегральний прояв здатності особистості до саморегуляції і самодетермінації в певному вигляді довільної людської активності, що базується на особистісному потенціалі, артикульованому у ході індивідуального розвитку (К. Карпінський).

Констатовано, що поняття самообмеження розглядалося дослідниками як явище, яке відображає порушення зв'язків між індивідом і його життєвим світом (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, Д. Леонтьєв, О. Леонтьєв, А. Лоуен, С. Мадді, С. Максименко, А. Маслоу, С. Нартова-Бочавер, Ф. Перлз, С. Рубінштейн, В. Столін, Д. Узнадзе, К. Хорні, Л. Шнейдер та ін.).

Показано, що основним психологічним змістом феномену самообмеження виступає значеннєвий (екзистенціальний) вакуум, наслідком якого є неприйняття людиною себе. Базовими ознаками цього феномену є часткова втрата особистістю почуття усвідомлення власного життя, переживання суб'єктності. При цьому дані ознаки одночасно є не тільки змістовними, але й операційними, що роблять можливим практичне дослідження цього феномена і його взаємозв'язок з образом «Я» особистості.

Співвідношення феномена самообмеження з образом «Я» презентоване в наявності таких його типів: автентичному; власне самообмеження; самовідсторонення. При цьому самообмеження може носити не тільки негативний, але й позитивний характер.

Виявлено, що найбільш продуктивною, з погляду вивчення й розуміння феномена самообмеження, є теорія ідентифікації – відокремлення, у якій самообмеження виступає як результат крайніх форм ідентифікації (злиття) і відокремлення (відчуження) – втрата людиною почуття власної суб'єктивності в спілкуванні зі значущими іншими, втрата ідентичності, а також роз'єднання з собою й своїм психічним досвідом. Зауважимо, що позиція самовідчуження – це відчуття неповноти, обмеженості, ущербності свого «Я», супроводжуване негативними емоціями.

Визначено, що у процесі самоусвідомлення особистістю самої себе в поєднанні з одночасним подоланням таких аспектів, котрі не задовольняють, відбувається її самоорганізація. Наголошується, що самоорганізація особистості

неможлива без взаємозв'язку з такими структурними елементами особистості, як самовизначення, самообмеження, самопрезентування та самоусвідомлення, самокерування й самоздійснення (В. Лозовой, Л. Сідак).

З'ясовано, що самоорганізація особистості – здатність до інтегральної регуляції природних, психічних, особистісних станів, якостей, властивостей, здійснювана свідомістю вольовими й інтелектуальними механізмами, проявляється в мотивах поведінки й реалізована в упорядкованості діяльності й поведінки. Самоорганізація – це узгодження, підпорядкування, створення індивідуально-оптимальної особистісної й психічної системи; показник особистісної зрілості. Показано, що практичний блок самоорганізації особистості містить таку послідовність взаємопов'язаних процесів (самовдосконалення, самоактуалізація, самореалізація). Самоорганізація особистості полягає у цілеспрямованості, активності, обґрунтованості мотивації та плануванні діяльності, самостійності й швидкості прийняття рішень, оцінюванні наслідків діяльності, почутті обов'язку тощо, формування яких є особливо необхідним під час становлення і розвитку особистості, зокрема в період ранньої дорослості.

Встановлено, що саме рання дорослість є особливим віковим періодом, коли здійснюється вибір головних життєвих цілей, стратегій подальшої реалізації життєвого шляху, що потребує актуалізації ресурсів особистості, які, інтегруючись у внутрішньому «Я», сприяють її розвитку та продуктивній реалізації (О. Груб'як, Т. Зелінська, Т. Титаренко, Г. Шихі та ін.)

Проте, соціально-психологічні особливості процесу самообмеження особистості, як чинника її становлення та розвитку, в період ранньої дорослості, потребують ґрунтовного емпіричного вивчення.

Мета статті – розкрити соціально-психологічні особливості самообмеження особистості в період професійного становлення.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Емпіричне дослідження складалося з двох етапів. На *першому* етапі визначалися соціально-психологічна специфіка проявів та рівні вираженості тенденції до самообмеження респондентів. На *другому* етапі було виокремлено соціально-психологічні індикатори самообмеження досліджуваних.

Визначено кореляції показників методики вимірювання вираженості тенденції до самообмеження (за Ю. Федосовою) з показниками інших методик, спрямованих на вивчення самообмеження через *особистісні властивості* (екстраверсія – інтроверсія: $r=0,324$, $r=-0,365$, $p\leq 0,01$; прихильність – відособленість: $r=0,275$, $r=-0,247$, $p\leq 0,01$; самоконтроль – імпульсивність: $r=0,339$, $p\leq 0,01$, $r=-0,228$ $p\leq 0,05$; емоційна стійкість – емоційна нестійкість: $r=0,374$, $p\leq 0,01$, $r=-0,212$ $p\leq 0,05$; експресивність – практичність: $r=0,358$, $r=-0,329$, $p\leq 0,01$); *самоактуалізацію* (орієнтація в часі: $r=0,347$, $r=-0,536$, $p\leq 0,01$; підтримка: $r=0,377$,

$r=-0,469$, $p\leq 0,01$); *копінг-стратегії* (переоцінка: $r=0,360$, $r=-0,291$, $p\leq 0,01$; емоційне реагування: $r=-0,219$, $p\leq 0,05$, $r=0,365$, $p\leq 0,01$; активне співоволодіння: $r=0,331$, $p\leq 0,01$, $r=-0,128$; заперечення: $r=-0,257$, $p\leq 0,05$, $r=0,181$; планування: $r=0,089$, $r=0,184$, $p\leq 0,05$) відповідно до нормальних і патологічних проявів самообмеження. Крім того, з'ясовано, що нормальні прояви самообмеження позитивно співвідносяться з параметрами саморегуляції і психологічного благополуччя особистості в період ранньої дорослості ($p\leq 0,05$), в той час як патологічні його прояви співвідносяться з ними негативно ($p\leq 0,01$).

Виявлено типи екофасилітаційної спрямованості респондентів: *екофасилітаційно відповідальні* (ЕВ) – приймають відповідальні рішення та дії; мають ціннісне, відповідальне ставлення до себе, власної природи, екофасилітаційних аспектів життя; *екофасилітаційно індіферентні* (ЕІ) – здебільшого безініціативні, безвідповідальні, з обмеженими етичним, ціннісним ставленням до власної природи, особистісних змін, екофасилітаційних аспектів життя. Встановлено, що 64,6% респондентів були властиві особливості екофасилітаційного мислення, пов'язані з активною екофасилітаційною позицією; 35,4% досліджуваних виявили пасивну екофасилітаційну позицію. Серед екофасилітаційно відповідальних 19,3% респондентів виявили авторитарність, 16,1% – об'єктивність. Екофасилітаційна індіферентність виявилася характерною для 28,3% осіб через їх негативну установку до себе; безвідповідальність була притаманна 36,3% досліджуваних, які, крім того, характеризувалися певною стереотипністю. З'ясовано, що *когнітивний компонент* екофасилітаційної спрямованості (середній його рівень виявлено у 15,2% опитуваних) характеризує вираженість змін у мотивації та спрямованості їх пізнавальної активності, пов'язаної із власною природою, особистісними змінами. Респонденти з низьким рівнем сформованості когнітивного компонента екофасилітаційної спрямованості були готовими опрацьовувати інформацію, що надходить; їх активність не виходила за межі, які задаються ситуацією. При високому рівні респонденти намагалися відшукувати інформацію, їх активність у цьому напрямку була надситуативною, вони самі організовували пізнавальну діяльність. Визначено, що *практичний компонент* екофасилітаційної спрямованості, наявний у 10,3% досліджуваних, характеризував готовність та спрямованість до практичних дій стосовно самозмінювання й саморозвитку, опанування необхідними для цього технологіями (уміннями та навичками) тощо. При низькому рівні сформованості практичного компонента респонденти виявляли готовність лише частково залучатися у практичну діяльність щодо саморозвитку, яку організовують інші, тобто їх активність не виходила за межі, задані ситуацією. При високому рівні сформованості практичного компонента, респонденти намагалися бути залученими у різні види практичної діяльності в напрямку самозмінювання й

саморозвитку, мали різноманітні захоплення, пов'язані з власним удосконаленням (займатися спортом та іншими видами активного відпочинку, використовувати різні психотехніки задля самоздійснення, особистісних змін, прислуховуватися до порад фахівців з цих питань). За *вчинковим компонентом* екофасилітаційної спрямованості, який характеризував активність особистості, що спрямована на зміни в оточенні відповідно з суб'єктивним ставленням до себе, власної природи, дуже високий рівень виявили 5,4% респондентів, високий рівень – 11,2% досліджуваних; середній – 25,1% опитуваних. Визначено, що в цілому від когнітивного до вчинкового компонента екофасилітаційної спрямованості зростає ступінь прояву суб'єктивного ставлення у зовнішньому плані, а також значущість власної, надситуативної активності особистості в період ранньої дорослості ($p \leq 0,02$).

З'ясовано, що провідними механізмами психологічного захисту в групі ЕВ виступали проекція та раціоналізація (39,9% осіб), а 24,7% респондентів виявили проекцію, компенсацію та раціоналізацію. Втім респонденти групи ЕІ найчастіше використовували витіснення та заперечення (14,3% осіб), а 21,1% осіб вирізнялися витісненням, заміщенням і запереченням ($p \leq 0,05$).

Виявлення і порівняння загальних смислових одиниць свідомості під час сприйняття екофасилітаційних аспектів життя різними групами респондентів (майбутніми лікарями, психологами, соціальними працівниками, соціальними педагогами) показало, що у групі майбутніх психологів важливою є сфера емоційної значущості екофасилітаційних проблем, їх практичного вирішення, можливості власної участі у процесі саморозвитку. Для майбутніх лікарів вагомим була низка конструктів, які визначають важливість сфери реальних проявів екофасилітаційної ситуації, особистісних змін через самообмеження, відчуття загрози та шкоди, а також можливість впливати на події, що відбуваються. Для групи соціальних працівників суттєвими виявилися проблеми пріоритетності саме у вирішенні екофасилітаційних проблем, передусім теоретичної можливості їх розв'язання. Для соціальних педагогів характерним було певне відчуття себе «жертвою» (високий показник коефіцієнта для конструкту «практично впливаю» у поєднанні з його показником для конструкту «реально впливаю» розглядався як фрустрована потреба впливати на власне життя) особистісних змін. Визначено, що когнітивна складність семантичного простору є також і показником рівня розвитку здатності конструювати соціальну поведінку, виходячи з численних параметрів. Отже, чим менш щільними є зв'язки між конструктами (чим нижчий коефіцієнт кореляцій), тим складніша індивідуальна система конструктів респондентів (за результатами дослідження індекс Баністера – в діапазоні від 78,4 до 119,7). При цьому найменше значення зазначеного індексу – у майбутніх соціальних педагогів, вищим він був у

майбутніх соціальних працівників, більш високим у майбутніх лікарів та психологів, для яких характерною була висока диференційованість когнітивних структур свідомості, зокрема у екофасилітаційній сфері.

Отримані дані свідчать про те, що патологічні прояви самообмеження є фактором ризику щодо порушення гармонійного розвитку особистості досліджуваних. Натомість нормальні його прояви можуть слугувати тим особистісним потенціалом, який дозволяє зберегти психічне благополуччя особистості в період ранньої дорослості.

З'ясовано, що для досліджуваних із високим рівнем вираженості тенденції до самообмеження характерна висока мотивація досягнення успіху ($p \leq 0,01$) і інтернальність ($p \leq 0,05$). Виявлено, що респонденти з низьким рівнем вираженості тенденції до самообмеження здебільшого характеризуються низькою мотивацією до досягнення успіху ($p \leq 0,04$) і екстернальністю ($p \leq 0,05$).

Для проведення факторного аналізу з метою виокремлення соціально-психологічних індикаторів (позитивних і негативних) самообмеження досліджуваних в період ранньої дорослості методом прямого ранжування були відібрані респонденти з полярними його проявами. Враховувалися нерівномірний характер розподілу досліджуваних у групах. Загальний аналіз факторної матриці дозволив визначити дескриптори: «особистісний потенціал», «екофасилітаційна спрямованість» «психологічне благополуччя», «соціальне функціонування», які надали можливість визначити зазначені індикатори.

У відповідності з зазначеними індикаторами самообмеженнями за допомогою частотного аналізу досліджувані були розподілені на групи відповідно до критеріїв та показників конструктивності їх екофасилітаційної свідомості. Визначено, що серед групи ЕВ переважають позитивні соціально-психологічні індикатори самообмеження; втім респондентам групи ЕІ здебільшого притаманні негативні соціально-психологічні індикатори самообмеження ($\phi = 1,97$; $p \leq 0,02$).

На основі результатів теоретичного аналізу проблеми та одержаних емпіричних даних було розроблено соціально-психологічну програму корекції патологічних проявів самообмеження особистості в період ранньої дорослості, що відбиває категоріальні, типологічні, ціннісно-орієнтовані, змістовно-функціональні, системно-структурні, процесуальні, критеріально-оцінні аспекти.

Теоретико-методологічні та практичні передумови корекції патологічних проявів самообмеження особистості розглядалися на підґрунті особистісних змін через позитивні соціально-психологічні індикатори її самообмеження в період ранньої дорослості. Побудова програми була підпорядкована принципам системно-динамічного підходу (Л. Виготський, А. Коваленко, Б. Ломов, С. Максименко, І. Пасічник). Зокрема, принцип єдності та зв'язності передбачав

врахування індивідуальних особливостей, особистісних станів і властивостей всіх учасників; принцип ієрархії реалізовано в програмі через врахування екофасилітаційного спрямування учасників; принцип функціональності враховував гендерні, демографічні особливості учасників, специфіку їх фахової спеціалізації; принцип розвитку передбачав врахування вікових особливостей періоду ранньої дорослості, а також дотримання всіх вимог психологічного експерименту в сукупності констатувального і формувального етапів (Т. Кулик).

Серед завдань програмних заходів розглядалися розвиток емпатійного сприйняття себе, інших людей, виховання толерантного ставлення до себе, природи в цілому; сприяння змінам мотивації з прагматичного типу на когнітивний тип; психологічне управління гармонізації психологічного благополуччя учасників шляхом оволодіння навичками самоусвідомлення, самоаналізу, самопізнання, подолання психологічних бар'єрів, які заважають повноцінному розвитку та самовираженню учасників. Дієвими виявилися методи травмофокусованої когнітивно-поведінкової психотерапії; робота зі стресом, тривогою, травмою щодо збільшення психологічної гнучкості та покращення якості життя; писанкотерапія як механізм психічного відображення та проектування майбутнього; психологічні стратегії формування позитивного мікроклімату для всіх учасників навчально-виховного процесу та ін.

Механізми впливу програмних заходів реалізувалися через прийняття учасниками даності, усвідомлення задач та активізацію ресурсів життєвого шляху, що своєю чергою сприяє покращенню якості життя та підвищенню рівня психологічного благополуччя в цілому.

Висновки. Виокремлено соціально-психологічні індикатори самообмеження особистості в період ранньої дорослості. Встановлено, що *позитивні соціально-психологічні індикатори самообмеження* пов'язані з переживанням осмисленості та задоволеності життям; позитивними очікуваннями щодо майбутнього і прагненням до реалізації цілей; переживанням самототожності, визнанням і прийняттям власних ресурсів і обмежень; незалежністю і орієнтацією на власні стандарти, впевненістю в можливості вибору життєвого шляху; особистісним зростанням і почуттям безперервного саморозвитку, самовдосконалення та реалізацією свого потенціалу; психологічними механізмами проєкції, компенсації та раціоналізації; переживанням наповненості енергією і життям, які визначають нормальні прояви самообмеження особистості в період ранньої дорослості. З'ясовано, що *негативні соціально-психологічні індикатори самообмеження* визначаються почуттям самовідчуження, невдоволення собою і розчаруванням в собі; відсутністю чіткої часової перспективи з переважанням негативних роздумів про минуле і безнадійного ставлення до майбутнього; почуттям незадоволеності і безглуздості життя; заклопотаністю очікуваннями і оцінками інших,

переживанням відсутності вибору і неконтрольованості, невідвладності життя; переживанням особистісної стагнації і відсутністю відчуття особистісного прогресу; психологічними механізмами витіснення, заміщення і заперечення; вихолощеністю і відчуттям вичерпаності ресурсів, які пов'язані з патологічними проявами самообмеження особистості в період ранньої дорослості.

Розроблено соціально-психологічну програму психокорекції патологічних проявів самообмеження особистості в період ранньої дорослості, побудовану на основі особистісних змін через позитивні соціально-психологічні індикатори самообмеження та на засадах принципів системно-динамічного підходу (єдності та зв'язності, ієрархії, функціональності, розвитку). Показано, що запропонована програма увиразнює категоріальні, типологічні, ціннісно-орієнтовані, змістовно-функціональні, системно-структурні, процесуальні, критеріально-оцінні аспекти психологічного управління процесом самообмеження особистості в період ранньої дорослості.

Ефективність програми засвідчена значущими змінами щодо зниження патологічних проявів самообмеження, підвищення мотивації до досягнення успіху, інтернальності локусу контролю та збільшення самоконтролю, покращення параметрів самоактуалізації, психологічного благополуччя, здатності до самоуправління, екофасилітаційної спрямованості, ефективності копінг-стратегій та адекватності застосування захисних психологічних механізмів.

Література

1. Гейко Є.В. Психологічні особливості прояву полісистемної цілісності особистості у віці ранньої дорослості / Є. В. Гейко // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. – №1 (48). – С. 55 – 68.
2. Гейко Є. В. Психологія цілісності особистості : монографія / Є. В. Гейко. – Кропивницький : Центрально-Українське видавництво, 2016. – 384 с.
3. Гейко Є. В. Структура полісистемної цілісності особистості та її самообмежень / Є. В. Гейко // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – № 3 (44). – С. 6 – 14.
4. Журба А.М. Аналіз категорій професійного самообмеження та професійних крих особистості у науковому просторі / А. М. Журба та ін. // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. – №1 (45). – С. 19 – 26.

5. Журба А.М. Виникнення особистісних деструкцій внаслідок самообмеження особистості / А.М. Журба // Психологічні засади подолання особистісних деструкцій : монографія / А.М. Журба. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – С. 68 – 85.

6. Журба А.М. Психологічна допомога молоді при адаптаційних розладах та відхиленнях у поведінці / А. М. Журба та ін. // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018.– №3 (47). – Т. 1. – С. 160 – 170.

7. Українець Л.П. Проблема самообмеження молоді у координатах сучасних парадигм / Л.П. Українець // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К. ; Ніжин : ПП Лисенко, 2018. – Т. IX, Вип. 11. – С. 346 – 353.

8. Українець Л.П. Самообмеження молоді: структурно-функціональний аналіз / Л.П. Українець // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – № 2 (37). – Т. 3. – С. 249 – 258.

9. Українець Л.П. Соціально-психологічні характеристики і закономірності формування феномену самообмеження сучасної молоді / Л.П. Українець // Зб. наук. праць Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – Серія : Психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. – Вип. 23. – С. 143 – 151.

Транслітерація

1. Gejko Є.V. Psihologichni osoblivosti proyavu polisistemnoï cilisnosti osobistosti u vici rann'oi doroslости / Є. V. Gejko // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Skhidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu im. V. Dalya. – Severodonec'k : Vid-vo SNU im. V. Dalya, 2019.– №1 (48). – S. 55 – 68.

2. Gejko Є. V. Psihologiya cilisnosti osobistosti : monografiya / Є. V. Gejko. – Kropivnic'kij : Central'no-Ukraïns'ke vidavnictvo, 2016. – 384 s.

3. Gejko Є. V. Struktura polisistemnoï cilisnosti osobistosti ta її samoobmezhen' / Є. V. Gejko // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Skhidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalya. – Severodonec'k : Vid-vo SNU im. V. Dalya, 2017. – № 3 (44). – S. 6 – 14.

4. ZHurba A.M. Analiz kategorij profesijnogo samoobmezhen'nya ta profesijnih krih osobistosti u naukovomu prostori / A. M. ZHurba ta in. // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Skhidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu im. V. Dalya. – Severodonec'k : Vid-vo SNU im. V. Dalya, 2018.– №1 (45). – S. 19 – 26.

5. ZHurba A.M. Viniknennya osobistisnih destrukcij vnaslidok samoobmezhennya osobistosti / A.M. ZHurba // Psihologichni zasadi podolannya osobistisnih destrukcij : monografiya / A.M. ZHurba. – Ternopil' : TNEU, 2016. – S. 68 – 85.

6. ZHurba A.M. Psihologichna dopomoga molodi pri adaptacijnih rozladah ta vidhilennyah u povedinci / A. M. ZHurba ta in. // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Skhidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu im. V. Dalya. – Severodonec'k : Vid-vo SNU im. V. Dalya, 2018. – №3 (47). – T. 1. – S. 160 – 170.

7. Ukraïniec' L.P. Problema samoobmezhennya molodi u koordinatah suchasnih paradigm / L.P. Ukraïniec' // Aktual'ni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Institutu psihologii im. G.S. Kostyuka NAPN Ukraïni. – K. ; Nizhin : PP Lisenko, 2018. – T. IH, Vip. 11. – S. 346 – 353.

8. Ukraïniec' L.P. Samoobmezhennya molodi: strukturno-funkcional'nij analiz / L.P. Ukraïniec' // Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Skhidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalya. – Severodonec'k : Vid-vo SNU im. V. Dalya, 2015. – № 2 (37). – T. 3. – S. 249 – 258.

9. Ukraïniec' L.P. Social'no-psihologichni harakteristiki i zakonomirnosti formuvannya fenomenu samoobmezhennya suchasnoï molodi / L.P. Ukraïniec' // Zb. nauk. prac' Prikarpat's'kogo nacional'nogo universitetu imeni Vasilya Stefanika. – Seriya : Psihologiya. – Ivano-Frankivs'k : Vid-vo DVNZ «Prikarpat's'kij nacional'nij universitet imeni Vasilya Stefanika», 2018. – Vip. 23. – S. 143 – 151.

Zhigarenko I., Zawatskyi Yu., Bugayova N., Ukrainets L.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL INFLUENCE OF SELF-EXCLUSION OF PERSONALITY ON THEIR SOCIAL MOBILITY IN THE PERIOD OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The phenomenon of self-restriction is considered as an independent socio-psychological factor of the the personality formation and development in early adulthood. The connection of self-restriction with personal properties, self-actualization parameters, psychological well-being, coping strategies, eco-facilitation orientation, mechanisms of personal psychological defence, defining the manifestations (normal, pathological) of self-restriction in early adulthood, is revealed. The tendency levels (low, high) for self-restriction are highlighted and the socio-psychological indicators (positive, negative) of the self-restriction in early adulthood are revealed.

The socio-psychological program for the correction of pathological self-restriction manifestations in early adulthood, built on the basis of personality changes through positive socio-psychological indicators of self-restriction and principles of a system-

dynamic approach (unity and coherence, hierarchy, functionality, development) was built; the efficiency of the program was proven.

Key words: *personality, early adulthood, self-restriction, level of self-restriction, socio-psychological manifestations of self-restriction, socio-psychological indicators of self-restriction, professional formation, social mobility.*

Жигаренко Ігор Євгенович – кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Завацький Юрій Анатолійович – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри здоров'я людини і фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Бугайова Наталія Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Українець Людмила Петрівна – здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК 316.62:378-057.87

Завацька Н.Є., Смирнова О.О., Ахтирська Ю.І.

КОМУНІКАТИВНО-КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У КООРДИНАТАХ СУЧАСНИХ ПАРАДИГМ

В статті запропоновано структурно-функціональну модель комунікативно-конфліктологічної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу, визначено її складові (мотиваційно-ціннісну, когнітивно-оцінну, конативно-діяльнісну) та рівні їх розвитку (високий, середній, низький). Виокремлено емпіричні показники ступенів (непродуктивного, продуктивного, креативного) сформованості комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді відповідно до особливостей функціонування визначених складових та проведено диференціацію вибірки.

Запропоновано комплексну соціально-психологічну програму розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу, яку